

УДК 303.02

ФІЛОСОФІЯ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА У ЄВРОПРОСТОРІ

Микола Кравець

Національний лісотехнічний університет України,
вул. Генерала Чупринки, 103, м. Львів, 79057, Україна,
e-mail: kramsin@ukr.net

Уперше в українській філософській літературі проаналізовано соціально-філософське розуміння особливостей і значущості розбудови інформаційного суспільства у Європросторі. Досліджено наукове та соціально-нормативне розуміння проблеми, як два взаємодоповнювальні рівні розвитку сучасного постіндустріального суспільства. На значному за обсягом і різноплановому науковому матеріалі теоретичних конференцій у європейських країнах і документах їх соціальних інститутів розкрито загальнофілософські рівні розв'язання цієї проблеми в Європі. Окремо розглянуто особливості процесу в Республіці Польща.

Ключові слова: методологія, політика, інформаційне суспільство, соціум, філософія, постіндустріальне суспільство.

Актуальність дослідження зумовлена соціальними, економічними та політичними суперечностями, що притаманні постіндустріальному розвитку людства, зокрема – проблемами формування інформаційного суспільства у європейському співтоваристві, насамперед у політичній культурі найближчого сусіда України – Польщі. Базові поняття дослідження – соціум та інформація, що творять філософію аналізу інформаційного суспільства.

Мета статті – проаналізувати особливості філософії розбудови (на основі європейського досвіду) інформаційного суспільства, виокремити наявні концептуальні підходи до розв'язання проблеми та її аналізу, як особливого самостійного феномену сучасної наукової парадигми і європейського, і світового розвитку.

Предмет дослідження – суспільно-політичні та науково-технічні чинники, на тлі яких відбувається розвиток і формування інформаційного суспільства у країнах Євросоюзу. Соціум XXI ст., вживаючи у своєму термінологічному апараті термін “інформаційне суспільство”, здебільшого використовує його буденне розуміння і тільки іноді – наукове. Буденному розумінню інформаційного суспільства сприяли насамперед нормативні документи країн Євросоюзу, ухвалені у 2003–2005 рр. Сьогодні найбільш розвинуті країни Європи суттєво змінили трактування інформаційного суспільства. Однак український соціум у сприйманні нової інформаційної ситуації й далі перебуває на початку першого десятиріччя XXI ст., коли ознаками інформаційного суспільства вважали комп'ютеризацію,

наявність мереж колективного користування тощо. Зокрема, у документах Комісії Європейського Союзу 1993 року вперше на рівні міждержавного соціального євроінституту подано визначення інформаційного суспільства – як суспільства, у якому “діяльність людей проводиться на основі послуг, що надаються з допомогою інформаційних технологій і технологій зв’язку” [2, с. 5]. У 1994 році на замовлення Європейської Ради підготовлено (під керівництвом Мартіна Бангемана) звіт “Європа і глобальне інформаційне суспільство. Рекомендації Європейській Раді”. Технологію реалізації завдань, сформульованих у цьому документі, деталізовано у “Плані дій” (1994 р.). Така оперативність зумовлена тим, що в розвитку постіндустріального суспільства останньої третини ХХ ст. виокремилася низка нових непередбачуваних проблем, до яких суспільство не було готове. Проаналізувавши їх, учені дійшли висновку про формування нової суспільної культури, в основі якої – глибинні зміни, зумовлені розвитком теорії інформації та її технічних засобів. Постає наукова проблема назвати носія явища й тенденції суспільного життя одним зрозумілим для індивідів і соціумів поняттям, яке було б очевидним і не викликало заперечень.

Наукове дослідження інформаційного суспільства започатковано ще на початку другої половини ХХ ст. Тоді, як і тепер, було чимало тлумачень терміну “інформаційне суспільство”. Уперше його вжив Тадао Умесао 1963 року в статті про теорію еволюції, що ґрунтується на перетворенні інформації. До становлення поняття “інформаційне суспільство” як філософської категорії в науковому обігу використовували й низку інших, близьких йому за змістом, як-от: кібернетичне, цифрове, мультимедійне. У понятійному апараті класичних наукових шкіл Європи застосовували терміни: “суспільство знань” (Петер Друзкер), “ера інформації третьої хвилі” (Елвін Тофлер), “телематичне суспільство” (Джеймс Мартін), “суспільство, переповнене інформацією” (М. Марієн).

Аналізуючи нові явища, учені слушно наголошували на тому, що здобутками людства у такому суспільстві мають бути знання, а не інформація як така. Д. Бел, досліджуючи постіндустріальне суспільство на початку сімдесятих років, звернув увагу на новий тип послуг, пов’язаних з інформацією. У 1980 році Й. Масуда опублікував у Японії книжку про інформаційне суспільство. 1979 року у Франції С. Пора і А. Мінц дійшли висновку, що розвиткові суспільних відносин притаманний процес їх інформатизації [7, с. 43]. Мануел Кастелс у концепції про вплив інформаційної технології на суспільство спершу постулює, а потім доводить, що внаслідок технологічних змін з’явилися якісно нові, невідомі раніше глобальні суспільні відносини, які можна описати як появу суспільства мережі (Network Society), у якому потрібно заново окреслити поняття часу і простору [8, с. 261–262].

Одне з питань, яке дуже зацікавило соціологів у сімдесятих і вісімдесятих роках, – оцінка значення техніки й технічного прогресу для суспільних змін і суспільного ладу. Комп’ютери, Інтернет – винаходи технічного творчого мислення, які, безперечно, є фундаментом “нової ери”, часто помилково концентрують на собі нашу увагу, через що технологію та інформаційне суспільство ставимо в один ряд. “Говорячи про це, ми повинні, однак, завжди погоджуватися з його першою частиною, вказуючи на те, що йдеться про нову суспільну формацію, а не ще одну нову технологію”, – вважає проф. Ришард Тадеусевич (відомий поль-

ський дослідник у галузі впливу нових технологій на цивілізаційний розвиток). Такої думки дотримується і низка українських дослідників, які вважають, що “в 50-х роках постала” нова “інформаційна цивілізація”, “завдяки якісному стрибку у нагромадженні, інтелектуальній обробці, збереженні та передачі інформації” [4, с. 165–166]. Формування інформаційного суспільства – однозначно результат трансформації постіндустріального суспільства. Цей процес стимульований багатьма економічними, суспільними, технічними, культурними й іншими змінами. Його основу становлять, безперечно, знання, джерело яких – в інформації, головному виробничому засобі сучасної економіки [1, с. 20].

Серед дослідників означеної проблеми є чимало розбіжностей у погляді на її понятійний апарат і зміст. Наявні діаметрально протилежні розуміння причин інформаційного вибуху кінця ХХ ст. Не сформовано єдиного погляду на структуру інформаційної складової суспільних відносин і її прогностичний розвиток. Є дві групи вчених, які по-різному розглядають цю проблему. Одна з них стверджує, що інформаційне суспільство не пояснює жодного нового за якістю явища, яке існувало б упродовж кількох останніх десятиків років і не мало б аналогії в попередніх епохах.

До кінця ХХ ст. наслідки формування нового інформаційного поля впливали не стільки на соціуми, скільки на становлення нових прогресивних технологій у всіх сферах розвитку людської спільноти. Але кількісні накопичення в цьому особливому полі зумовили неочікувані якісні зміни у всіх сферах буття. Вони почали суттєво впливати на екзистенційний світ людини. Людина “в собі” суттєво розширила свій статус до людина “для всіх”. Слушно зазначають Л. Рижак і М. Скринник: “Інформаційне суспільство – це співіснування двох світів: звичного фізичного та віртуального (*швидше фізично-віртуального, бо носієм є відома польова фізична субстанція*) (курсив – М. К.), створеного людиною, що існує у штучному комп’ютерному середовищі. В доінформаційних суспільствах, окрім фізичного світу, існував лише світ, створений уявою та творчістю людини як фольклор, твори літератури та мистецтва. Цей уявний світ не мав універсального глобального характеру і справляв на фізичний світ лише обмежений опосередкований вплив через морально-виховні або соціально-культурні механізми” [4, с. 168].

На початку ХХІ ст. у розвинутих євросоціумах під безпосереднім впливом нового інформаційного поля почалися структурні зміни, що заторкують основи розвитку цілих народів. Владний політично-культурний простір європейських країн почав оперативнo відстежувати ситуацію. Зокрема, 20 листопада 2007 року в місті Сандомежі Інститут розвитку інформаційного суспільства організував конференцію “Електронна установа – майбутнє адміністрації”. Провідна думка конференції – “виклики, які постали перед органами державної адміністрації...” [10]. У наступному документі (5 жовтня 2008 р.) читаємо: “Динамічний розвиток нових технологій на небаченому досі рівні, зростання значення Інтернету й телекомунікацій у щоденному житті призводять до того, що на наших очах народжується нова дійсність. Те, що декаду тому було декларацією або прогнозом, сьогодні – елемент життя кожного з нас. Ідея інформаційного суспільства є однією з форм концептуалізації дійсності. Вона утворилася внаслідок послідовності відчуття з нашого боку комунікаційної революції” [11]. Зазначимо, що в цьому документі

владна еліта набуває іншої змістової якості – її окреслено як “інтелігентний суспільний сектор”, що надає “інтелігентні суспільні послуги” [11]. Практично формується новий тип політичної культури низової ланки, який із нормативно-примусового перетворюється на інтелігентно-зрозумілого, а його владні вказівки люди сприймають як власні потреби. Складається ситуація, коли внутрішнє екзистенційне “Я” реалізується у зовнішньому.

Закономірно, що в грудні 2008 року уряд Республіки Польща ухвалив “Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Польщі до 2013 року”, як зазначено в преамбулі, “зادля швидкого і зрівноваженого суспільного росту, ефектом якого є покращання умов життя громадян”. Ухвалена стратегія враховує пріоритети європейської політики у сфері інформаційного суспільства, які випливають з передумов Лісабонської стратегії та ініціатив “eEurope – інформаційне суспільство для всіх” і її продовження – “u2010 – європейське інформаційне суспільство для росту і працевлаштування” [12]. Підготовлена Стратегія розвитку пов’язана з трьома ключовими документами, які окреслюють стратегічні напрями розвитку Польщі, а саме: “Стратегією розвитку країни 2009–2015”, “Національними стратегічними межами відношення 2007–2013”, “Стратегічним планом управління”.

Така увага й оперативність пов’язані з тим, що інформаційні й комунікаційні технології впродовж останніх п’яти років відповідають за приблизно одну четверту зростання ВВП та за 40 відсотків підвищення продуктивності праці у Європейському Союзі. Соціально-філософський зміст періоду, який нині переживає європейське співтовариство і який пов’язаний з бурхливим зростанням ролі інформації та послуг, що їх надають електронним шляхом, а отже – використанням інформаційних і комунікаційних технологій в економіці, державній адміністрації (урядовій адміністрації й органах самоуправління), а також у щоденному житті громадян, можна охарактеризувати як новий тренд цивілізаційної трансформації – трансформації в напрямі інформаційного суспільства. У соціально-філософському вимірі означена стратегія на владному рівні поєднує внутрішнє і зовнішнє в житті індивідів, усуває протиріччя між “Я” в собі і “Я” для інших. Це впливає з того, що основою для розуміння інформаційного суспільства в Польщі у 2013 році має стати: “Активне суспільство, яке досягає високої якості життя в особистій і суспільній перспективі” [12]. Місія цього процесу – “надати можливість суспільству спільно й ефективно використовувати знання та інформацію для гармонійного розвитку в суспільному, економічному й особистісному вимірах” [12]. Особистісний вимір у владних документах польського уряду з 2007 року є визначальним.

На межі 2004 і 2005 років Chief Performance Officer (CPO, Офіс інтеграції співробітників з корпоративними цілями) розпочав дослідження діяльності суспільних інституцій у Сполучених Штатах Америки, Європейському Союзі та Польщі у сфері підтримки процесів розвитку інформаційного суспільства. Науковці вивчали насамперед вплив інформаційного суспільства, яке формувалося, на демократичні процеси в широкому розумінні та активізацію участі громадян у політичних процесах. Така увага пов’язана з появою у США, Європі та окремих країнах світової спільноти декількох різних підходів до означеної проблеми. Зокрема, у США переважає технологічно-аплікаційний підхід, який акцентує на системно-економічних питаннях і творенні нормативних актів, не-

обхідних для дальшого розвитку інформаційного суспільства. Складові цього творення – прозорість у системі діяльності влади, обізнаність індивідів зі своїми обов'язками, правами і способами їх реалізації, вплив думки громадського корпусу, безкоштовний доступ до опрацьованої й першоджерельної публічної інформації, використання інформації для формування громадської думки, поширення освітніх знань тощо.

Формально для Євросоюзу створення умов побудови інформаційного суспільства у Європі має пріоритетне значення. Однак аналіз нормативних документів країн Євросоюзу (зокрема й висновки СРО) переконує, що тут не все так, як здається на перший погляд. Насамперед, дії у сфері доступу до публічної інформації, щодо вирішальних процесів і прозорості роботи євросоюзних органів, дії в політиці, ставлення владних структур до органів громадського корпусу. На практиці є прагнення великих країн – членів Євросоюзу використати інформаційне суспільство як інструмент, що зміцнює статус держави-покровительки. Наприклад, плани Лісабонської стратегії виявилися надто складними для реалізації до 2010 року. Результативним і очевидним було блокування Патентною директивою від 2005 року усієї союзної ідеї стратегії побудови інформаційного суспільства.

Отже, побудова інформаційного суспільства у Європейському Союзі та розвиток інтерактивних публічних сфер ускладнені, зокрема, специфікою ухвалення рішення органами Європейського Союзу, розбіжностями національних інтересів, а також різним розумінням ваги інформаційного суспільства в окремих країнах, що входять до Євросоюзу. Оскільки зміст поняття “побудова інформаційного суспільства” може охоплювати такі питання, як інформативна інфраструктура, цифрова освіта тощо, то воно не передбачає громадської активності європейців, яка залежить від державних програм – від місцевого до урядового рівнів, а також досягнення консенсусу в цій справі на євросоюзному рівні.

Філософія європейської розбудови інформаційного суспільства суттєво відрізняється від американської моделі і полягає нині радше суто в розбудові інформаційних суспільств в окремих країнах Європростору, що, окрім спільних рис, мають свої суттєві особливості. Дослідники інформаційного суспільства з країн Євросоюзу зазначають, що запізнення дій зі створення сприятливих умов розвитку інформаційного суспільства гальмує весь економічний розвиток Європейського Союзу. Зокрема, у доповіді пан'європейської економічної організації Eurochambres, опублікованої на сторінках Financial Times у березні 2005 року, зазначено, що на наукові дослідження і технічний прогрес весь Європейський Союз надав (2005 р.) таку суму, яку США виділили ще 1979 р. За оцінками цієї організації, Європейський Союз досягне американської продуктивності праці на одного зайнятого у виробництві лише 2056 року (за умови, що зростання продуктивності праці в країнах Євросоюзу перевищуватиме зростання продуктивності праці у США на 0,5 відсотка щороку). У витратах на наукові дослідження і технічний прогрес члени Євросоюзу зможуть зрівнятися із США тільки у 2123 році.

Наведені міркування стосуються зовнішнього, структурного аспекту проблеми. Сутнісний зміст інформаційних процесів, притаманний Євроспільноті, досить складний, остаточно не вивчений і малопрогнозований. На більшості європейсь-

ких наукових форумів домінує думка про універсальність західної цивілізації. Ці ідеї знаходимо і в колективній монографії “Інформаційне суспільство”, виданій 2007 року за редакцією професорів Казімери Вудза і Тадеуша Вечоркі [3]. Наприкінці ХХ ст. С. Гантінгтон зазначав, що “як інші суспільства наслідуватимуть схожі моделі... західна культура стане універсальною культурою світу” [5, с. 83]. Глобалізаційні процеси, що охопили людство сьогодні тільки на рівні відносин, обігу грошей і товарів, підтверджують сказане. Істотна риса сучасної владної культури – те, що щоденні суспільні реляції трансформуються завдяки новим носіям інформації. Комунікація, основана на електронних пристроях, зумовлює послаблення зв’язку між символом (знаком) і його матеріальним носієм. Порушено зв’язок передачі досвіду від “Я” до “Вони”. Наслідки, що випливають із значущого досі матеріального характеру світу, відіграють дедалі меншу роль у щоденному житті, нівелюються усталені тисячоліттями форми співжиття людини і природи. Модифікації зазнає значення таких понять, як “життя”, “смерть”, “право інших на життя” (людство стало свідком щоденних масових розстрілів людей у громадських місцях з боку цілком законотворчих громадян). Відбувається трансформація аксіологічних регулятивів. Сьогодні бути релігійним уже не означає брати участь у богослужіннях. Достатньо послухати телесвангелістів або “надіслати грошові пожертвування” [6, с. 38–39]. Водночас чимало науковців дотримується погляду, що “нові системи – інформаційні (курсив – М. К.) містять надію на краще життя і спрямовують його до більш егалітарного суспільства...” [9, с. 23].

На рівні внутрішнього світу індивідів інформаційне суспільство породило низку протиріч і значною мірою сприяло формуванню нових соціальних центрів сили, що заявили про себе на початку ХХ ст. Інформаційне суспільство ХХІ ст. – соціотехносферно детерміноване явище, пов’язане з матеріальним освоєнням світу і духовним розвитком індивідів. Віднедавна в ньому сформувалися вектори власного саморозвитку, що створило передумови до категоріального філософського окреслення його структури, діалектики взаємодії її елементів. Сьогодні в цій структурі формується новий тип політичної культури з власним політичним мисленням, політичними знаннями й політичною діяльністю. Він становить єдиний процес формування нової наукової картини світу, у якій природа – індивід – соціум – наука, техніка, технологія існують як діалектична єдність, як ланки одного ланцюга, який називають світовим розвитком. Суть сучасних соціотехносферних процесів виявляється в одночасних змінах онтологічних припущень, гносеологічних установок, методологічних регулятивів, у взаємозв’язку яких і усвідомлюють нову соціально-гносеологічну ситуацію, пов’язану з формуванням інформаційного суспільства у сучасному Європросторі.

Література

1. Бабіч І. Від технічної креативності до інформаційного суспільства // ВІР. № 115, березень 2003 р.
2. Європа на шляху до інформаційного суспільства. Збірник документів європейської комісії 1994–1995 рр. К.: Зв’язок, 2000.
3. Інформаційне суспільство. Краків, 2007.

4. Рижак Л., Скринник М. Філософські підходи до інтерпретації цивілізації // Національні інтереси. 2004. Ч. 11. С. 164–179.
5. Хантінгтон С. Захід: унікальність versus універсалізм // Філософська думка, 1999. № 1–2. С. 82–100.
6. Forbs D. False Fixes. The Cultural Politics of Drugs, Alcohol and Addictive Relations. N.Y.: Suny Press, Aldany, 1994.
7. Kulpińska J. Od społeczeństwa post-industrialnego do społeczeństwa informacyjnego – koncepcje i dyskusje. Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej “Polskie doświadczenia w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego: dylematy cywilizacyjno-kulturowe”. Kraków, 28 września, 2001.
8. Łapa A. Społeczeństwo informacyjne i jego problemy – konotacje socjologiczne. Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej “Polskie doświadczenia w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego: dylematy cywilizacyjno-kulturowe”. Kraków, 28 września 2001 r. S. 261–262.
9. Poster M. Postmodern Virtualities: Cyberspace/Cyberbodies/Cyberpunkt. Cultures of Technological Embodiment. London: Sage, 1995.
10. Plan Informatyzacji Państwa. Strategia Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego ePolska. <<http://www.cyfrowyurząd.pl / archiwum konferencji / elektroniczny urząd przyszlos/>>.
11. E-administracja-jako-element-społeczeństwa-informacyjnego <<http://e-administracja.net e-administracja>> .
12. Strategia rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce do roku 2013 <<http://www.mswia.gov.pl/porta1/SZS/495/6271>>.

A PHILOSOPHY OF FORMATION OF AN INFORMATIVE SOCIETY IN EUROPE

Mykola Kravets

National university of forestry and wood technology of Ukraine,
Generala Chupryny Str., 103, Lviv, 79057, Ukraine,
e-mail: kramsin@ukr.net

*For the first time in home literature we analyse the socio-philosophical comprehension of peculiarities and importance of informative society development in Europe. The author investigates the scientific and socio-normative comprehensions of the problem as two complementary levels of development of modern postindustrial society. On the basis of different scientific materials of academic conferences in European states and the documents of their social institutions we analyse the general philosophical levels of solution of this problem in Europe. There is also particular accent on the peculiarities of this process in the Republic of Poland
Keywords: methodology, politics, informative society, philosophy, postindustrial society.*

*Стаття надійшла до редколегії 5.03.2010
Прийнята до друку 28.03.2010*